

YENİ JEOPOLİTİK DÜZEN: YÜKSELEN MERKEZ GÜÇ TÜRKİYE

RIAD DOMAZETİ

Referans için: Domazeti, Riad, "Yeni Jeopolitik Düzen: Yükselen Merkez Güç Türkiye". İNSAMER Analiz. 25.03.2022.

 Analiz

Rusya'nın Ukrayna'yı işgali Türkiye'nin uluslararası diplomasi ve uluslararası ilişkilerdeki merkezî konumunu bir kez daha ortaya koydu. Ankara'nın Ukrayna yaklaşımı, dış politikada zor yakalanan bir denge üzerine kurulu. Antalya Diplomasi Forumu'nda bir araya gelen Ukrayna ve Rusya dışişleri bakanlarına ev sahipliği yapan Türkiye, çatışmaların küresel bir savaşa evrilmemesi için kritik bir rol oynuyor. Uluslararası kamuoyunun dikkati de Türkiye'nin arabuluculuğunda yürütülen görüşmelere odaklanmış durumda.

Son 10 yılda gerek Batılı müttefikleriyle

gerekse Doğulu ülkelerle ciddi sorunlar yaşayan Türkiye, Ukrayna savaşı ile birlikte yeni bir sürece girmiş görünüyor. Son gelişmeler üzerine ABD ve Rusya dâhil pek çok ülke Ankara'yla ilişkilerini güncelliyor. Şu günlerde Ankara bir yandan Ukrayna'daki savaşın son bulması için yürütülen diplomatik çabaların merkezinde yer alırken bir yandan da Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının kullanımıyla ilgili planlamalarda rol oynamaya hazırlanıyor. Doğu Akdeniz'deki kararlı ve ısrarlı tutumu sonuç veren Türkiye, geçtiğimiz günlerde İsrail, Almanya,

Yunanistan ve Polonya liderleri tarafından ziyaret edildi. Esasında Ankara'da yaşanan tüm bu diplomatik yoğunluk, son yıllarda Türkiye'nin dış politikasını takip edenler açısından sürpriz olmadı. Zira bütün bu gelişmeler Türkiye'nin politikalarında bir değişiklik olmasıyla ilgili değil, aksine son 10 yılda Ankara'nın izlediği kararlı ve istikrarlı dış siyasetle ilgili. Aslında izlenen bu politikanın Ankara lehine bu kadar hızlı sonuç vereceği beklenmiyordu ancak Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, bu süreci hızlandırdı.

Bugün Türkiye'nin bölgesinde yeniden önemli bir güç olarak kabul görmesi ve uluslararası güçlerin saygınlığının artması, özellikle son birkaç yıldır takip ettiği politikalarla doğrudan bağlantılı. Çalkantılı dünyada istikrarlı bir siyasi yönetim sergileyen Türkiye'nin ordu ve ekonomideki millileşme hamleleri, savunma sanayiinde bağımsızlaşma yönünde sağladığı ilerleme, geleneksel jeopolitik kalıpları kıran Doğu ile Batı arasında izlediği etkin ve özgün dış politik yaklaşımı, bu değişiklikte etkili oldu.

İstikrarlı Siyasi Yönetim

Mevcut uluslararası siyasi tabloya bakıldığında özellikle Avrupa kıtasında toplumlara önderlik yapacak karizmatik lider eksikliği göze çarpmaktadır. Bürokratik kurumların öne çıktığı

bu ulus devlet yapılanmalarında söz konusu durum İngiltere gibi ülkeler için sistemin devamlılığını sağlarken, Fransa ve Almanya'da bazı zorluklara yol açmaktadır. Önde gelen Avrupa ülkeleri bir yana bırakılırsa, Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki küçük ülkelerin kaderi bu nedenle meçhul bir hâl almaktadır. Ayrıca küresel siyasetteki belirsizliklerin daha da artması, Almanya ve Fransa gibi ülkeleri bile kendi sınırları dışında sorumluluk almaktan alıkoymakta, bu ise bir tür boşluğun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Bugün birçok ülkenin siyasi yönetiminde geniş vizyonlu, dirayetli ve güçlü lider eksikliği, ciddi siyasi ve ekonomik krizlerin yaşanmasına yol açmaktadır. Bu sorun Ortadoğu'da daha derin bir tarih ve bağlama sahiptir. Bölgede pek çok ülke, kendi halklarının iradelerine rağmen otoriter yönetimlerini korumak için baskıcı yöntemler kullanmaktadır. Irak, Suriye, Libya ve Mısır'da yaşananlar da bu durumun bir sonucudur. Küresel siyasette önemli değişim ve dönüşümlerin meydana geldiği bu dönemde, gerek Avrupa ülkeleri liderlerinin gerekse Ortadoğulu liderlerin büyük kararlar almakta zorlandıkları gözlemlenmektedir.

Bu süreçte tüm ekonomik ve jeopolitik zorluklara rağmen istikrarlı bir siyasi yönetim sergileyen Türkiye,

hem müttefikleriyle yaşadığı anlaşmazlıklara hem de geleneksel rakiplerle aktif bir mücadele içinde olmasına rağmen bölgenin en istikrarlı ülkesi olarak dikkat çekmektedir. Güneyinde Suriye ve Libya krizlerine ve askerî müdahalelere, Doğu Akdeniz’de İsrail, Mısır ve Yunanistan’la giriştiği bilek güreşine; batısında Yunanistan’la bitmeyen Ege adaları krizine; doğusunda Irak’ta on yıllardır devam eden istikrarsızlık ve kaos ortamının yol açtığı güvenlik sorunlarına; kuzeydoğusunda Azerbaycan ve daha geniş bir şekilde Kafkasya’daki gelişmelere; son olarak kuzeyinde Rusya ile Ukrayna arasında patlak veren krize rağmen Türkiye’nin bölgesinde istikrarlı kalabilen tek ülke olduğu görülmektedir. Bu istikrarın sağlanmasında köklü bir devlet geleneği ve hafızasına sahip olması ve mevcut yönetimin kriz zamanlarında hızlı müdahale dirayeti etkili olmuştur.

Millileşme Hamlesi

Son 10 yılda jeopolitik, kültürel ve ekonomik nüfuzunu güçlendiren Türkiye’nin bu yükselişinde, benimsediği millileşme politikaları ve bu politikaların özgün doğasının etkili olduğu görülmektedir. Oysaki daha önce Ortadoğu’da egemenliklerini ve nüfuzlarını arttırmaya çalışan ülkelerin benzer girişimleri, küresel aktörlerin engellemeleriyle

karşılaşmıştır. Örneğin bölgesel ve hatta küresel stratejik dengeleri kendi lehine güçlendirmeyi amaçlayan Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdunnasır’ın stratejik bir geçiş hattı olan Süveyş Kanalı’nı millileştirmesi yahut iktisadi bağımsızlığını hedefleyen İran’ın stratejik bir ham madde olan petrolü millileştirmesi, bu ülkelerin ciddi siyasi ve ekonomik baskılara maruz kalmasına sebep olmuş ve nihayetinde her iki yönetim de uluslararası baskılara dayanamayarak birkaç yıl içinde yıkılmıştır. Mısır ve İran’ın millileşme tecrübeleri, yukarıdan aşağıya keskin bir dönüşüm hedeflerken daha entegre bir siyaset benimseyen Türkiye’nin millileştirme hamlesinin farklı bir tecrübe ve seyir izlediği görülmektedir. Mesela Nasır yönetimindeki Mısır, Süveyş Kanalı’nı millileştirirken Türkiye, boğazlar konusunda benzer bir yol takip etmemiştir. Her ne kadar zaman zaman Montrö Antlaşması’yla ilgili tartışmalar gündeme gelse de bugüne kadar bu yönde herhangi bir adım atılmamış ve Ankara yönetimi, uluslararası kamuoyunu karşısına alacak keskin bir hamle yapmamıştır. Türkiye’nin millileşme hamlesinin bir diğer özelliği de uluslararası sistemden izole olmaya veya soyutlanmaya değil, bölgesel entegrasyon ve iş birliğini arttırmaya odaklı olmasıdır. AK Parti iktidarının ilk yıllarından

itibaren ordunun siyasetten uzak tutulması konusuna önem verilmesi ve bu yöndeki müdahaleler, Ortadoğu'daki birçok ülkeyle Türkiye arasındaki en bariz farklardan biridir. Geleneksel ve tarihî hafızası güçlü olan Türk ordusundaki bu dönüşüm, jeopolitik olarak Türkiye'nin yurt dışında daha etkin adımlar atmasının da önünü açmıştır.

Millileşme konusunda yapılan en önemli hamlelerden biri de iktisadi alandaki kısır döngüyü kırmak adına atılan adımlar olmuştur. Son bir asırdır herhangi bir jeopolitik hamlede hep ekonomik engeller ve baskılamalarla karşı karşıya kalan Türkiye, Covid-19 pandemisinin oluşturduğu şartların da etkisiyle yabancı yatırımlara bağlı bir ekonomik sistemden üretim ağırlıklı bir ekonomiye geçiş için projeler başlatmıştır. Ne var ki tıpkı İran'da olduğu gibi bu tarihî dönüşümlerin baskılarla karşılaşması ve bedelinin olması neredeyse kaçınılmazdır. Ancak her türlü zorluğa karşın kararlı tavrını koruyan Türkiye, tüm bu siyasi ve ekonomik fırtınalara karşı direnmeye devam etmektedir. Ankara'nın tercih ettiği ekonomik model -beraberinde getirdiği büyük zorluklara rağmen- daha bağımsız bir Türkiye'yi hedeflemektedir. Çağdaş dünyada mutlak bağımsızlık mefhumu tartışmaya açık bir kavram olsa

da bağımsızlık esas itibarıyla millî egemenliğinden ödün vermemektir. Tarihî olarak bu coğrafyanın ve özelde bu toprakların küresel sistemde oynadığı role bakıldığında, Türkiye gibi merkez bir güç için millileşme amacıyla ortaya konan her çaba ve arayış, hem kaçınılmaz hem de son derece doğaldır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "yerli ve millî" söylemiyle vurgulanan Türkiye'nin millileşme programının zamana yayılan yatay bir seyir izlediği söylenebilir. İran veya Mısır'da olduğu gibi sembolik ve zihinsel dönüşümle özdeşleştirilmiş bir tecrübeden ziyade, Türkiye bu süreci tarihî referanslara atıfta bulunarak toplumsal kalkınma hedefiyle yürütmektedir. Bu yaklaşım popüler kültürde yeteri kadar yer bulmasa da bazı alanlarda somut yansımaları olmuştur. Zira millî ve yerli formülünün vatanseverliği ön plana çıkaran birleştirici üst bir kavram bağlamında kullanıldığı görülmektedir; ırkçılıkveyadar anlamda bir milliyetçilik söz konusu değildir ve paylaşmayı, kuşatmayı hedefleyen, yalnız etnik düzlemde olmayan bir kardeşlik anlayışını ön plana çıkarmaktadır. Nitekim Türkiye'nin Suriye, Libya, Kafkaslar, Orta Asya, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da takip ettiği siyasetin özünde de bu anlayış bulunmaktadır. Bu anlayışın en iyi örneklerinden biri koronavirüs salgınıyla birlikte

ortaya konmuştur. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, 18 Nisan 2021 tarihinde yaptığı açıklamada, 116 ülkenin Türkiye'den yardım talebinde bulunduğunu ve bunların 44'üne yardım gönderildiğini söylemiştir.

Neticede Türkiye, daha bağımsız politikalar takip ettikçe, kaçınılmaz olarak bölgedeki rejimlerin ve küresel güçlerin baskılarına ve yalnızlaştırma çabalarına maruz kalmıştır. Ancak sahip olduğu coğrafi konumu nedeniyle taşıdığı jeopolitik ağırlığının, tarihî ve kültürel mirasının bu izolasyonun etkilerini nispeten sınırladığı görülmektedir.

Millileşen Savunma Sanayii

Son 10 yıldır Türkiye'nin izlediği millileşme politikalarının en önemli ayağını savunma sanayii oluşturmaktadır. 2016'daki darbe girişiminin ardından ülkenin savunma ihtiyaçlarını karşılamak adına köklü ve nitelikli reformlar yapılmıştır. Temelinde kendi ihtiyaçlarını karşılayıp kendine yeterli olmak amacıyla başlatılan bu savunma hamlesinde kısa sürede önemli bir ilerleme sağlandığı görülmektedir. Bu süreçte birbiriyle bağlantılı geniş bir savunma sanayii ekosistemi de kurulmuştur. 2019 yılında ülkenin savunma ihtiyaçlarının %70'inin yerli üretim olduğu kaydedilmektedir.

Türkiye bugün yalnız kendi ihtiyaçlarını karşılamamaktadır, NATO üyeleri dâhil 170 ülkeye savunma sanayii ürünleri ihraç etmektedir. T.C. Savunma Sanayii Başkanlığı, 2053 yılına kadar savunma ihtiyaçlarının %100'ünün bağımsızlaştırılmasının ve ihracatın da 50 milyar dolara çıkartılmasının hedeflendiğini açıklamıştır.

Bugün Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar âdeta bir efsaneye dönüşen Bayraktar TB-2 insansız hava aracı (SİHA), savunma sanayiinde kaydedilen ilerlemeye önemli bir örnek teşkil etse de Türkiye'nin bu alandaki hamlesi çok daha kompleks ve geniş bir ekosistem içerisinde yürütülmektedir. Türkiye uzay, hava, kara ve deniz platformları yanı sıra akıllı roket-füze mühimmatı, pil ve güç sistemleri, radar elektronik ve yazılım ve bilgi teknolojileri alanlarında da onlarca şirket ve binlerce yetişmiş insan kaynağıyla pek çok ülkeyle rekabet etmektedir. Türkiye'nin savunma sanayii sektöründe en özgün başarısı, akıllı sistemler trendini yakalaması ve bu alanda dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olmasıdır.

Kendi güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak ve bölgesel barışa katkı sağlamak isteyen bir ülke için savunma sanayii alandaki bu gelişmeler son derece önemlidir. Dış politika temelinde "barış koruyucu" bir ilkeyle hareket eden Ankara, savunma alanında caydırıcı bir

güç olma gerekliliğinin de farkındadır. Hasılı, özgün ve aktif bir dış politikaya sahip olmak için savunma alanında bağımsızlaşmanın önemini bilincinde olan Türkiye, bu yöndeki çalışmalarına ağırlık vermektedir. Nitekim savunma sanayiinde kaydedilen gelişmeler neticesinde, uluslararası güçlerle daha geniş siyasi, ekonomik ve askerî iş birliği imkânlarının oluşmaya başladığı da görülmektedir.

İnsan Merkezli Dış Politika ve Barış Kurucu Özelliği

Uluslararası ilişkiler disiplininin en tartışmalı kavramlarından olan “güç”, dış politika uygulamalarında çoğu zaman asimetrik sonuçlar doğurmaktadır. Bu sebeple de askerî ve ekonomik güce sahip ülke ve liderlerin insanı merkeze alan dış politika yaklaşımları hiç olmadığı kadar önem kazanmıştır. Göç, insan hakları ve uluslararası hukuk ihlalleri, mültecilik ve insani dramların daha da arttığı bu dönemde ırk, dil ve ideolojik kalıpların ötesinde hareket eden ülke ve liderlerin varlığı ve etkinliği insanlık adına çok önemlidir. Zira Ortadoğu’dan Avrupa’ya kadar olan coğrafyada 2. Dünya Savaşı’ndan sonra da ciddi kayıpların verildiği savaş ve krizler yaşanmıştır, yaşanmaya da devam etmektedir. Toplumlar için son derece olumsuz sonuçlar doğuran bu savaflara karşı barışçıl, uzlaşmacı ve diplomasiyi önceleyen yaklaşımlar

sergilenmesi ise en çok ihtiyaç duyulan şeylerin başında gelmektedir. Adalet ve merhamet şiarı ile insanı merkez alan paylaşımcı yaklaşımı uluslararası ilişkilerde belirsizlikler ve savaş tehditlerin arttığı ve evrensel ahlakın erozyona uğradığı bu süreçte gösterilmesi son derece önemli.

Şüphesiz barış seçeneği herkes için en ideal yoldur. Tam da bu noktada Türkiye’nin insan merkezli dış politika yaklaşımının insanlık adına ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Hâlihazırda 5 milyona yakın Suriyeli mülteciye ev sahipliği yapan Türkiye, ayrıca Suriye toprakları içinde de garantörlüğünü üstlendiği bölgede yaşayan 5 milyon civarında Suriyelinin güvenliğini sağlamaktadır. Suriye sahasında muhaliflerin kontrolündeki bölgelerin garantörlüğünü yapan ve bunun için Rusya ile sayısız toplantı gerçekleştiren Türkiye, benzer bir misyonu Libya’da da yürütmektedir. Dış güçlerin desteğine sahip isyancı silahlı milislerin meşru Libya hükümetini devirme girişimi, Türkiye’nin müdahalesiyle önlenmiş ve Libya’nın istikrara kavuşmasına katkı sağlanarak ülkede büyük bir insani dramın oluşmasının önüne geçilmiştir.

Ankara’nın aktif askerî müdahaleler dışında yaptığı insani yardımlar, insan merkezli dış politikasını oluşturan en önemli sacayaklarından biridir. Bu

bağlamda bugün Irak, Yemen, Somali ve Balkan ülkelerine sağlık, eğitim ve kalkınma gibi alanlarda önemli katkılar sağlayan Türkiye'nin izlediği bu insani politika, kamu vicdanında büyük takdir görmektedir. Dış politikada kalkınma ve insani yardım kurumsallaşmak için ilk Dünya İnsani Zirvesi'ne 2016'da İstanbul'da evsahipliği yapan Türkiye, milli gelire oranla kişi başına düşen insani harcamamiktarına göre dünyanın en cömert ülkesi konumundadır.

Türkiye ayrıca NATO gibi ulus aşırı ittifaklar çerçevesinde pek çok ülkede güvenlik garantörü olarak da görev yapmaktadır. Hasılı, barışı koruyan ve barış masasını kuran bir ülkeye dönüşmesi, Türkiye jeopolitiği için önemli olduğu kadar, dünya barışı için de önemli ve değerlidir. Son olarak Ukrayna yönetiminin Rusya ile yaşanan savaşta garantör ülke olarak Türkiye'yi istemesi de bu güvenin bir tezahürü olarak önemlidir. Dolayısıyla Türkiye'nin iç konsolidasyonu ve insan merkezli dış politikasındaki yükselişi, Ortadoğu, Balkanlar, Doğu Avrupa ve Afrika'daki güç dengeleri açısından son derece kritiktir.

Jeopolitik Yükseliş

2. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı dünyasının önemli bir müttefiki olan Türkiye, sahip olduğu bazı özellikler dolayısıyla kritik bir konumdadır.

Örneğin boğazlar sebebiyle Akdeniz ve Karadeniz'in en önemli kıyı ülkesi olan Türkiye, küresel ticaret ve enerji yollarının merkezinde yer almaktadır. Ayrıca bu sabit jeopolitik unsurların yanı sıra son dönemde kendi hinterlandındaki gelişmelere de seyirci kalmayan ve proaktif bir siyaset izleyen Türkiye, yakın coğrafyasında askerî varlığını arttırarak doğal coğrafyanın belirlediği jeopolitik konumunu daha da genişletmiştir.

Ankara'nın son yıllarda uygulamaya koyduğu önemli projelerden biri "Mavi Vatan" doktrini'dir. Doğu Akdeniz'de deniz hâkimiyetini güçlendirmeye yönelik yaptığı hamlelerle enerji kaynaklarının ve enerji nakil yollarının kontrolünü sağlamayı hedefleyen Türkiye, bölgesinde oldubittilere izin vermeyerek ekonomik ve jeopolitik çıkarlarını garanti altına almıştır.

Bugün Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar ve Afrika'nın yanı sıra Akdeniz ve Karadeniz'de de önemli bir güç merkezine dönüşen Türkiye, tarihî ağırlık merkezini yeniden lehine çevirerek uluslararası arenadaki rolünü etkinleştirmiştir. Bu da bulunduğu coğrafyanın politika üzerindeki belirleyici etkisini iyi değerlendiren Ankara'nın üstünlüğüyle sonuçlanan bir süreç olmuştur. Türkiye'nin jeopolitik yükselişi,

özellikle ABD'nin izolasyonist politikaları sonucu bazı kriz bölgelerinden çekilme belirtileri göstermesinin ardından oluşan gerginlik ve çatışmalara karşı dengeleyici bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Bu durum ayrıca Rusya'nın enerji ve askerî varlığına karşı da özellikle Ortadoğu ve Balkanlar için güç dengelerinin çeşitlendirilmesi anlamına gelmektedir.

Sonuç:

Yeni dünya düzeninin inşa edildiği bu süreçte Türkiye, son 10 yılda takip ettiği politikalarla küresel ve bölgesel aktörlere rağmen saygın merkez bir güç konumuna gelmeyi başarmıştır.

Türkiye'nin mevcut pozisyonu, kurulu bir düzen içinde daha fazla rol alma arayışından ziyade, tarihî konumuna dönüş şeklinde özetlenebilir; nitekim bu yükseliş coğrafya, tarih, kültür ve medeniyetinin yüklediği misyonun kaçınılmaz bir sonucudur. Kısaca Türkiye, "kurulan yeni dünyada yerini almak" için mücadele veren değil, "yeni dünyayı kuran" aktörlerden biridir. Bu yeni rolü ile uluslararası güç dengelerinde hak ettiği yerine dönen Türkiye, dünyada sürdürülebilir barış ve kalkınma için teminat veren itici merkez bir güç konumunda. Söz konusu yükselişin temelinde ise, müttefiklerin ve rakiplerin tüm engellemelerine rağmen adalet ve paylaşımcı millî politikalarına dönmesinde yatmaktadır.

